

Yhdysadjektiivien komparaatiosta

Matti Punttila (Helsinki)

1. Suomen yleis- ja kirjakielessä ovat komparaation kannalta pulmallisimpia sellaiset *-inen*-loppuiset yhdysadjektiivit, joiden määriteosana on adjektiivi tai pronomini, esim. *pitkämatkainen, vanhanaikainen, monisäikeinen*. Tällaiset yhdysadjektiivit ryhmittelen edempänä nominatiivialkuisiin ja genetiivialkuisiin. Nominatiivialkuisiin luen myös ne tapaukset, joissa määriteosana on erityinen yhdyssanamuoto, esim. *alaikäinen, avomiellinen, kokonaisvaltainen, punavoittoinen, suurpiirteinen, takapajuinen, vakavarainen, vihersävyinen*. Genetiivialkuisiin yhdysadjektiiveihin taas rinnastan sellaiset usein sanaliittona esiintyvät tapaukset kuin *herkullisen makuisen, viehättävän näköinen, epävarman tuntuisen*. Määriteosan lyhyys ja konneksion tavallisuus näyttävät edistävän yhdyssanaksi hahmottamista.

Tämän artikkelin pohjana oleva aineisto on peräisin pääasiassa v. 1979—80 ilmestyneistä sanoma- ja aikakauslehdistä. Jonkin verran olen poiminut esimerkkejä myös kaunokirjallisuudesta ja tieteellisistä teksteistä sekä yleiskielisistä esitelmistä. Kahdesta adjektiivista (tai pronominista ja adjektiivista) koostuvien yhdysadjektiivien komparatiivimuotoja aineistossani on 337 ja superlatiivimuotoja 130. Luvut eivät ole keskenään täysin vertailukelpoisia, koska komparatiivimuotoja olen nii-

den ongelmallisuuden takia kerännyt jonkin verran kauemmin kuin superlatiiveja. Parhaastaan lehti uutisista saatu aineisto ei yleensäkään voi antaa oikeaa kuvaa vertailuasteiden yleisyydestä ja suhteista. Kärjistetysti voisi sanoa, että uutisen vertailuaste on superlatiivi; komparatiivin ja positiivin ei uskota lukijaa kiinnostavan. Uutisesta on myös sanottava, että se suosii toisia ja syrjii toisia sanoja: esimerkiksi *uudenaikainen*-adjektiivista on aineistossani komparatiivi- ja superlatiivimuotoja yhteensä 15, *vanhanaikainen*-adjektiivista ei ainoatakaan.

2.1. Nominatiivialkuisia kahdesta adjektiivista koostuvia yhdysadjektiiveja komparatoitaessa ovat kilpailevina vaihtoehtoina olleet tyypit *pitkämatkaisempi, pitempimatkatkainen* ja pleonastinen *pitempimatkatkaisempi*. 1800-luvun jälkipuoliskon kielioppien (esim. Ahlqvist 1872: 15—16, Genetz 1881: 33 ja 1890: 56, Hämäläinen 1883: 54 ja 1885: 38) mukaan komparatiivin johdin liitetään joko määrite- tai perusosaan, tavallisesti määriteosaan. E. N. Setälä ei kieliopissaan varsinaisesti käsittele yhdysadjektiivien komparaatiota mutta huomauttaa kuitenkin erikseen sellaisista yhdysadjektiiveista, joissa määriteosana on komparatiivi, esim. *vähempivarainen* (1898: 127). Sama kahtalaisuus jatkuu pitkälle 1900-luvun puolelle saakka. Nykysuomen sanakirja (1951—61) mainitsee mm. komparatiiviparit *hentojäsenisempi ~ hennompijäseninen, huonompiosainen ~ huonompiaisempi, isokasvuisempi ~ isompikasvuinen, suurempikokoinen ~ suurikokoisempi*. E. A. Saarimaan Kielenoppaan kolmannessa ja

myöhemmissä painoksissa hyväksytään *-inen*-loppuisten possessiivadjektiivien komparatiivimuodoissa esiintyvä kahtalaisuus, esim. *halvempikorkoinen* ~ *halpakorkoisempi*, *isokokoisempi* ~ *isompikokoinen*, *lyh(y)empiaikainen* ~ *lyhytaikaisempi* (1955: 293, 304, 319).

1960- ja 1970-luvulla eräissä kielenkäytön ohjeissa on kallistuttu suositteluun perusosan komparointia. Virittäjän kielenhuoltopalstalla yhdysadjektiivien komparointiin puuttuu ensimmäisenä Veikko Ruoppila, joka artikkelissaan »Huomiota vertailumuotoihin» (1967: 161—163) tuomitsee pleonastisen *pitempiaikaisempi*-tyypin ja huomauttaa, että »kahden adjektiivin muodostamaa yhdysanaa komparoitessa liitetään komparatiivin tai superlatiivin tunnus vain jälkimmäiseen yhdysosaan (*pitkäaikaisempi*, *-aikaisin*)». Ruoppilan mukaan »kansanmurteissa voi käytäntö olla päinvastainen (*pitempiaikainen*), ja jälkiä tästä on kirjakielessäkin (esim. *parempiosainen*)». Myös Aimo Hakanen joutuu Nykysuomen sanakirjan aineistoon perustuvassa väitöskirjassaan jonkin verran puuttumaan yhdysadjektiivien komparaatioon. Hakasen kanta komparatiivinjohtimen liittämistä määriteosaan on tulkittavissa hänen esimerkeistään: mahdollisia ovat esim. *parempiosainen*, *huonompiosainen*, *huonompipalkkainen* mutta ei esim. **ilkeämpimielinen*, **runsaampikätkäinen* (1973: 131—133). Raija Konttinen seurailee Nykysuomen käyttöoppaassaan Ruoppilan viitoittamia linjoja ja esittää komparatiivinjohtimen liittämistä vain perusosaan. Pleonastisten **pitempiaikaisempi*, **parempituloisempi* -muotojen lisäksi hän katsoo virheellisiksi myös komparatiivialkuiset **isompitehoinen*, **laajempivaikutteinen*, **pitempiaikainen*, **suurempisilmäinen* ja **vähempiosainen*. Konttisen hyväksymät poikkeukset ovat samat kuin Ruoppilankin: »Murteista yleiskieleen ovat vakiintuneet komparatiivialkuiset adjektiivit *parempiosainen*, *parempituloinen*.» (1978: 202—203.)

2.2. Genetiivialkuisia kahdesta adjektiivista koostuvia yhdysadjektiiveja kom-

paroitessa ovat kilpailevina tyyppinä olleet vastaavasti *varmantuntuisempi*, *varmimmantuntuinen* (tai *varmemman tuntuinen*) ja *varmimmantuntuisempi*. Kielioppien ja oikeakielisyyssoppaiden laatijoista vain harvat tarkastelevat erikseen genetiivialkuisen yhdysadjektiivien komparointia. Arvid Genetzin mukaan komparatiivin johdin liitetään näissäkin tavallisesti määriteosaan, esim. *pahemman-näköinen* (1881: 33 ja 1890: 56). E. N. Setälän kieliopissa on yhdysadjektiiveista esimerkkinä *paremmanpuolinen* (1898: 127). Nykysuomen sanakirja (1951—61) tarjoaa mm. seuraavat komparatiiviesimerkit: *pahemmanpuoleinen*, *terveemmän näköinen* (s.v. *näköinen*), *tummemmän värinen* (s.v. *värinen*), *useammankertainen*, mutta toisaalta *uudenaikaisempi*. Saariin Kielenoppaassa esiintyy ainakin partisiippiloppuinen *pahansuovempi* (1955: 40), jota oli myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunnan työjaosto v. 1946 pitänyt mahdollisena (1947: 227). Varsin runsaalla aineistolla operoiva Hakanen katsoo moitteettomiksi yhdysadjektiivit *pienemmänkokoinen*, *suuremmankokoinen*, *jyrkemmäntuntuinen* ja *loivemmantuntuinen* mutta ei pidä luontevana komparatiivialkuisia yhdysadjektiiveja **vanhemmanaikainen* (1973: 132—133). — Genetiivialkuisen yhdysadjektiivien komparatiivinmuodostusta kielentutkijat eivät siis näytä joutuneen syvemmin pohtimaan. Nähtävästi jo kauan on hyväksytty kahtalaisuus *paremmanpuol(e)inen*, *jyrkemmäntuntuinen* mutta *pahansuovempi*, *vanhanaikaisempi*.

2.3. Yhdysadjektiivien superlatiivinmuodostus on kielioppien ja oikeakielisyyssoppaiden mukaan huomattavasti yhtenäisempää kuin komparatiivinmuodostus, vaikka kilpailevia vaihtoehtoja onkin periaatteessa yhtä monta: *pitkämataksainen*, *pisinmatkainen*, *pisinmatkaksainen* tai *varmantuntuisin*, *varmimmantuntuinen* (tai *varmimman tuntuinen*), *varmimmantuntuisin*. Muutamain aiemmin mainituista kirjoittajista (esim. Hämäläinen 1883: 54 ja 1885: 38, Ruoppila 1967: 162, Konttinen 1978: 202) mainitsevat, että superlatiivin johdin liitetään aina yhdysadjektiivin perusosaan.

Mainintoja tukevat esimerkit osoittavat, että kirjoittajat ovat ajatelleet etupäässä nominatiivialkuisia yhdysadjektiiveja. Tosin Saarimaa näyttää niissäkin pitäneen mahdollisena superlatiivinjohtimen liittämistä joskus määriteosaan, koskapa hän kielenoppaansa kolmannessa (1955) ja vielä kuudennessakin (1964: 319) painoksessa esittää vaihtoehtoisena superlatiivin *lyh(y)inaikainen*. Nykyisin oudolta kalskahtavan superlatiivinsa Saarimaa on nähtävästi saanut Nykysuomen sanakirjan kolmannesta osasta (1954 s.v. *lyhyt*). Nykysuomen sanakirjassa (1951—61) esiintyvät lisäksi mm. *hyvämuistisin, karkeotteisin, karkeasyisin, kovaosaisin, puhdasvireisin, suurpiirteisin* ja genetiivialkuinen *kirkkaimmanvärinen*.

3.1. Nykyistä kirjakieltä edustavassa yhdysadjektiiviaineistossani on nominatiivialkuisia komparatiiveja 289. Mukaan on laskettu myös *laaja-alaisemmin, hienovaraisemmin* -tyyppiset partikkelit — yhteensä 16 —, kaikki odotuksenmukaisesti tyyppiä, jossa komparatiivin johdin on liitetty perusosaan. Perusosaltaan komparoituvia *pitkämatkaisempi*-tyyppisiä komparatiivimuotoja on yhteensä 175 eli 60,6 prosenttia (partikkeliin karsiminen pudottaisi osuuden 58,2 prosenttiin). Määriteosaltaan komparoituvia *pitempimatka-*tyyppisiä yhdysadjektiiveja on kaikkiaan 112 eli 38,8 prosenttia. Pleonastisia *pitempimatkaisempi*-tyyppisiä komparatiiveja osui aineistoon vain 2 (*parempikuntoisempi, tiukempi-ilmeisempi*) eli 0,7 prosenttia.

Erilaisia *pitkämatkaisempi*-tyyppisiä yhdysadjektiiveja aineistossa on 111, *pitempimatka-*tyyppisiä 58. Molempien päätyyppien mukaan komparoituvia yhdysadjektiiveja on 10. Suurtaajuisimmat nominatiivialkuiset komparatiivit ovat seuraavat:

<i>yksityiskohtaisempi</i>	10	<i>pitempiaikainen</i>	17
<i>laaja-alaisempi</i>	9	<i>suurempituloinen</i>	6
<i>moni puoliseksi</i>	9	<i>alempi arvoinen</i>	5
<i>vapaamielisempi</i>	7	<i>parempiosainen</i>	5
<i>monimutkaisempi</i>	6	<i>parempipalkkainen</i>	5
<i>pitkäjänteisempi</i>	4	<i>parempituloinen</i>	4
<i>vaikeaselkoisempi</i>	4	<i>useampitavuinen</i>	4
		<i>vähempiarvoinen</i>	4

Erilaisia määriteosia on *pitkämatkaisempi*-tyyppisillä adjektiiveilla yhteensä 48, *pitempimatka-*tyyppisillä 19. Näistä on samaan positiivasteeseen perustuvia peräti 15. Suppletiivisten *hyvä* ja *parempi* sekä vastaavasti *moni* ja *useampi* on tällöin ajateltu perustuvan samaan positiivasteeseen. Määriteosista esiintyvät useimmin seuraavat:

<i>moni-</i>	26/12	<i>pitempi-</i>	21/5
<i>laaja-</i>	11/3	<i>useampi-</i>	16/8
<i>kova-</i>	10/7	<i>parempi-</i>	13/5
<i>vapaa-</i>	10/2	<i>alempi-</i>	12/7
<i>yksityis-</i>	10/1	<i>suurempi-</i>	10/3
<i>pitkä-</i>	8/3	<i>pienempi-</i>	9/6
<i>suur(i)-</i>	8/6	<i>korkeampi-</i>	8/6
		<i>vähempi-</i>	8/3

Luvuista edellinen ilmoittaa esiintymien määrän, jälkimmäinen erilaisten yhdysadjektiivien määrän.

Erilaisia perusosia on *pitkämatkaisempi*-tyyppisillä adjektiiveilla kaikkiaan 74, *pitempimatka-*tyyppisillä 38. Samaa positiivasteeseen adjektiiviin perustuvia erilaisia perusosia päätyypeillä on 16. Perusosista ovat suurtaajuisimmat seuraavat:

<i>-alaisempi</i>	12/4	<i>-aikainen</i>	18/2
<i>-kohtaisempi</i>	10/1	<i>-tuloinen</i>	12/4
<i>-mielisempi</i>	9/3	<i>-arvoinen</i>	9/2
<i>-puolisempi</i>	9/1	<i>-osainen</i>	9/3
<i>-sanaisempi</i>	8/7	<i>-kokoinen</i>	5/2
<i>-tasoisempi</i>	8/4	<i>-tasoinen</i>	5/3
<i>-muotoisempi</i>	7/4		
<i>-mutkaisempi</i>	6/1		
<i>-arvoisempi</i>	5/4		
<i>-varaisempi</i>	5/3		

Frekvenssiluetteloista ilmenee, että samat adjektiivit voivat esiintyä määriteosina molemmissa päätyypeissä. Samaa tapaan käytetään perusosinakin paljolti samoja sanoja. Valintaa ei silti voi pitää sattumanvaraisena; sitä osoittaa sekin, että ei ole yhtään yhdysadjektiivia, joka olisi päässyt 15 suurtaajuisimman luetteloon sekä *pitkämatkaisempi-* että *pitempimatka-*tyyppisenä. 15:n eniten käytetyn määriteosan joukossa on kolme molemmille tyypeille yhteistä adjektiivia tai indefiniittipronominia (*moni-* ~ *useampi-*,

Havaintoja

pitkä- ~ *pitempi-*; *suur(i)-* ~ *suurempi-*. Vastaavasti 16 suosituimman perusosan joukkoon mahtuu kaksi molemmille tyypeille yhteistä adjektiivia (*-tasoisempi* ~ *-tasoinen*, *-arvoisempi* ~ *-arvoinen*).

Mainitsin arvellun, että määriteosan komparointi saattaa perustua murteiden vaikutukseen. Näin asia epäilemättä onkin, vaikka murteidemme kanta näyttääkin ensi silmäyksellä verrattain kirjavalta. Tarkensin Muoto-opin arkiston kokoelmien ja omien kenttämuistiinpanojeni avulla hahmottaamaani yleiskuvaa merkitsemällä levikkikarttaani vain sellaiset pitäjät, joissa jokin tyyppi on selvästi muita yleisempi. Tällöin kävi ilmi, että *pitkämatkaisempi*-tyyppi on hallitsevana ainoastaan eräissä hämäläis- ja lounaismurteissa. Muut murrealueemme ovat *pitempimatkainen*-tyypin kannalla. Synkreettistä *pitempimatkaisempi*-tyyppiä on eniten lounaismurteissa ja Uudellamaalla. Honkilahden seuduilla se voi olla jopa hallitseva tyyppi. Jonkinlaisen kokonaiskuvan antanee se tieto, että eri puolilta suomen murteita n. 90 pitäjistä poimitussa 327 nominatiivialkuisen yhdysadjektiivin aineistossa on *pitempimatkainen*-tyyppiä 75,5 prosenttia (247), *pitkämatkaisempi*-tyyppiä 21,4 prosenttia (70) ja *pitempimatkaisempi*-tyyppiä 3,1 prosenttia (10).

Lähisukukielissä komparatiivimuotoiset nominatiivialkuiset yhdysadjektiivit ovat erittäin harvinaisia. Karjalankielisistä tekstikokoelmista olen löytänyt yhden ainoan tähän ryhmään kuuluvan tapauksen, Pertti Virtarannan Suomussalmen Hietajärveltä merkitsemän komparatiivin *pitempiaikani* (1958: 400). Viron kirjakielen vastaavat yhdysadjektiivit ovat yleensä genetiivialkuisia. Kaunokirjallisuudesta ja tieteellisestä kirjallisuudesta keräämässäni aineistossa ovat nominatiivialkuisia vain *pahempoolne* 'vasen' ja *parempoolne* 'oikea', joiden yhteydet komparaatioon lienevät pahoin hämärtyneet.

3.2. Genetiivialkuisen kahdesta adjektiivista koostuvien yhdysadjektiivien komparatiiveja on nykyisestä kirjakielestä kerätyssä aineistossani yhteensä 48, siis mo-

nin verroin vähemmän kuin nominatiivialkuisia. Perusosaltaan komparoituja *varmantuntuisempi*-tyyppisiä komparatiiveja on 8 eli 17 prosenttia. Määriteosaltaan komparoituja *varmemmantuntuinen*-tyyppisiä adjektiiveja on kaikkiaan 40 eli 83 prosenttia. Pleonastisia *varmemmantuntuisempi*-tyyppisiä komparatiiveja ei kokoelmaani ole osunut.

Erilaisia *varmantuntuisempi*-tyyppisiä yhdysadjektiiveja aineistoon on kertynyt 3, *varmemmantuntuinen*-tyyppisiä 30. Molempien päätyyppien mukaan komparoituja adjektiiveja ei ole yhtään. Suurtaajuisimmat genetiivialkuiset komparatiivit ovat seuraavat:

<i>alemmanasteinen</i>	3	<i>uudenaikaisempi</i>	6
<i>nuoremmän näköinen</i>	3		
<i>paremman näköinen</i>	3		
<i>hullumman näköinen</i>	2		
<i>paremmanlaatuinen</i>	2		
<i>vanhemmanmallinen</i>	2		
<i>vanhemmanpuoleinen</i>	2		

Erilaisia määriteosia on *varmantuntuisempi*-tyyppisillä adjektiiveilla yhteensä 3, *varmemmantuntuinen*-tyyppisillä 23. Näistä on samaan positiivasteeseen perustuvia 1. Useimmin käytetyt määriteosat ovat seuraavat:

<i>paremman-</i>	6/3	<i>uuden-</i>	6/1
<i>vanhemman-</i>	5/3		
<i>alemman-</i>	4/2		
<i>nuoremmän</i>	3/1		
<i>hullumman</i>	2/1		
<i>luonnollisemman</i>	2/2		
<i>pahemman</i>	2/2		

Erilaisia perusosia on *varmantuntuisempi*-tyyppisillä adjektiiveilla kaikkiaan 3, *varmemmantuntuinen*-tyyppisillä 14. Samaan adjektiiviin perustuvia erilaisia perusosia päätyypeillä on 1. Perusosista ovat suurtaajuisimmat seuraavat:

<i>näköinen</i>	16/11	<i>-aikaisempi</i>	6/1
<i>tuntuinen</i>	5/5		
<i>-asteinen</i>	4/2		
<i>-puoleinen</i>	3/2		
<i>-laatuinen</i>	2/1		
<i>-mallinen</i>	2/1		

Genetiivialkuisen yhdysadjektiivien komparatiivimuotojen jakautuminen pää-

tyyppien kesken vaikuttaa huomattavasti selkeämmältä kuin nominatiivialkuisten komparatiivien jakautuminen. Tähän viittaa sekin, että aineistossani ei ole yhtään molemmille komparatiivityypeille yhteistä yhdysadjektiivia. Määriteosien joukossa on vain yksi molemmille tyypeille yhteinen adjektiivi (*hullun- ~ hullumman*), samoin perusosien joukossa (*-tuntuisempi ~ tuntuinen*).

Suomen murteissa on genetiivialkuisten yhdysadjektiivien määriteosan komparointi vielä yleisempää kuin nominatiivialkuisten. Perusosan komparointi on näisäkin tavallisempaa vain osassa hämäläis- ja lounaismurteita. Muualla komparatiivin johdin liitetään yleensä määriteosaan. Eri puolilta suomen murteita kertyneessä 125 genetiivialkuisen komparatiivin koelmassa on *varmantuntuisempi*-tyyppisiä 19 eli 15,2 prosenttia, *varmemmantuntuinen*-tyyppisiä 104 eli 83,2 prosenttia (siis jokseenkin sama osuus kuin kirjakielisessäkin aineistossa) ja *varmemmantuntuisempi*-tyyppisiä 2 (molemmat Raumalta) eli 1,6 prosenttia.

Lähisukukielistä karjala tuntee tavan komparoida yhdysadjektiivin (tai vastavan sanaliiton) määriteosaa; esim. Vuokkiniemi *vanhemman näköni, pahemman näköni* (Leskinen 1936: 112), Salmi *pitkembän aiguzekse, roavahembam puoliine* (Koponen 1976: 112, 298). Viron kirjakielisessä genetiivialkuinen yhdysadjektiivi on — toisin kuin nominatiivialkuinen — yleinen ja produktiivi. Komparatiivin johdin liitetään joko perusosaan tai määriteosaan; esim. *hallikoelisem* 'harmaakuteisempi', *heasüdamlikum* 'hyväsydämisempi', *kerge-meelsem* 'kevytmielisempi', *kindlapüirilisem* 'selväräjaisempi', *suurejoonelisem* 'suurimittaisempi, suurpiirteisempi'; *alamajärguline* 'alempiasteinen', *enamasilbiline* 'useampitavuinen', *paremasordiline* 'parempilaatuinen', *uuemaaegne* 'uudenaikaisempi'. Tyyppien voimasuhteet näyttävät virossa päällisin puolin arvioiden tasaisilta.

3.3. Superlatiivimuotoja on nykyisestä kirjakiielestä keräämässäni yhdysadjektiiv-

vikokoelmassa yhteensä 130. Näistä on nominatiivialkuisia 115 ja genetiivialkuisia 15. Nominatiivialkuisiin superlatiivin johdin on liitetty säännöllisesti perusosaan. Eräänlainen poikkeus on synkreettinen *paraskuntoisin*. Pleonastisen tyyppin osuudeksi tulee 0,9 prosenttia ja *pitkämatkaisin*-tyypin osuudeksi 99,1 prosenttia.

Erilaisia *pitkämatkaisin*-tyyppisiä yhdysadjektiiveja aineistossani on 77. Suurtaajuusimmat näistä ovat seuraavat:

<i>korkeatasoisiin</i>	7
<i>kovakuntoisiin</i>	6
<i>pienituloisiin</i>	5
<i>korkea-arvoisiin</i>	4
<i>pitkäaikaisiin</i>	4
<i>suurituloisiin</i>	4

Erilaisia määriteosia on *pitkämatkaisin*-tyyppisillä adjektiiveilla yhteensä 39. Näistä ovat useimmin esiintyneitä seuraavat:

<i>korkea-</i>	13/3
<i>kova-</i>	11/6
<i>suuri-</i>	11/7
<i>pieni-</i>	10/6
<i>vähä-</i>	9/5
<i>pitkä-</i>	8/4

Erilaisia perusosia on *pitkämatkaisin*-tyyppisillä adjektiiveilla kaikkiaan 54. Perusosista ovat yleisimmät seuraavat:

<i>-kuntoisiin</i>	10/4
<i>-tuloisiin</i>	10/3
<i>-tasoin</i>	9/3
<i>-arvoisiin</i>	5/2
<i>-aikaisiin</i>	4/1
<i>-laatuisiin</i>	4/3
<i>-varaisiin</i>	4/3

Genetiivialkuisiin yhdysadjektiiveihin superlatiivin johdin on liitetty joko perusosaan tai määriteosaan. Aineistossani on *varmantuntuisin*-tyyppisiä superlatiiveja yhteensä 10 eli 67 prosenttia ja *varmimmantuntuinen*-tyyppisiä 5 eli 33 prosenttia.

Erilaisia *varmantuntuisin*-tyyppisiä yhdysadjektiiveja aineistossa on vain 2, *varmimmantuntuinen*-tyyppisiä 4. Yhteisiä yhdysadjektiiveja ei tyypeillä ole. Verratomasti yleisin genetiivialkuinen superla-

Havaintoja

tiivä on *uudenaikaisin* (9 esiintymää), muut esiintyvät kokoelmassa ainoastaan kerran tai kahdesti. Määriteosien frekvenssitilastossa on vastaavasti ainoa merkittävä *uuden-* (9 esiintymää), perusosista yleisimmät ovat *-aikaisin* (9 esiintymää) ja *tuntuinen* (3 esiintymää).

Suomen murteissa yhdysadjektiivien superlatiivimuodot ovat perin harvinaisia. Tämä johtuu — paitsi superlatiivisten muotojen harvinaisuudesta — myös siitä, että johtimellinen superlatiivi on vieras suurelle osalle murteitamme. Kansanomaisilta vaikuttavat Muoto-opin arkiston tietojen perusteella ainakin tyypit *pitkämatkaisin* (Piht PyhOl Kaj), *pisinmatkainen* (Kont LapL SavT) ja *pisinmatkaisin* (PyhOl Piht VirL). Genetiivialkuiset kahden adjektiivin konneksiot hahmotettaneen johtimellisen superlatiivin alueella yleensä sanaliitoiksi. Karjalan- ja lyydinkielistä teksteistä en ole löytänyt yhdysadjektiivien superlatiivimuotoja; muissa lähisukukielissä hän johtimellinen superlatiivi ei olekaan kansanomainen.

4.1. Kun kielenhuoltajat viime vuosikymmeninä ovat suosittaneet komparatiivinjohtimen liittämistä kahdesta adjektiivista koostuvan yhdysadjektiivin perusosaan, heillä on epäilemättä ollut tähän hyviä syitä. Yksi on varmaankin se epäsuhdalta vaikuttava seikka, että *pitempi-**matkainen*-tyyppisissä yhdyssanoissa komparatiivinjohtimen liitetään määriteosaan, monikon tunnus, sijapäätte ja liitepartikkeli perusosaan (murteissa tosin voi liitepartikkelikin liittyä määriteosaan; esim. Viht — *vaikka o huanompakiküloine*, Matti Vilppula 1968—71, MA). Toinen syy lienee se, että koska superlatiivinjohtimen on kirja- ja yleiskielessä vakiintunut *pitkämatkainen*-tyyppisissä sanoissa perusosaan, olisi loogista liittää komparatiivinjohtimen siihen.

Nykyisestä kirjakiielestä poimimassani aineistossa on eräitä ryhmiä, jotka vaativat tai ainakin selvästi suosivat komparatiivinjohtimen liittämistä nimenomaan perusosaan. Näihin kuuluvat mm. sellaiset yhdysadjektiivit, joiden määriteosana

on ns. yhdyssanamuoto (casus componens), siis esim. *avokätisempi*, *sinisilmäisempi*, *suurpiirteisempi*, *täysverisempi*, *kokonaisvaltaisempi*, *yksityiskohtaisempi*. Myös määriteosana olevan adjektiivin vartalotyypillä näyttää olevan merkitystä: mitä enemmän positiivi- ja komparatiivivaste eroavat toisistaan (olematta silti eri paradigmat), sitä todennäköisemmin komparatiivinjohtimen liitetään perusosaan; esim. *lyhytkestoisempi*, *lämminkenkisempi*, *ahdasalaisempi*, *runsassanaisempi*, *kallisarvoisempi*, *voimakashälyisempi*.

Komparatiivinjohtimen liitetään perusosaan myös silloin, kun määriteosa ja perusosa muodostavat yhdessä kokonaisuuden, jonka merkitystä ei voi mekaanisesti osien merkityksen perusteella päätellä; esim. *alakuloisempi* (vrt. *alempiarvoinen* = *alempi arvo* + *inen*), *hellävaraisempi*, *hienotunteisempi*, *hyväuskoisempi*, *kuivakiskoisempi*, *pitkäveteisempi*, *suorasukaisempi*, *takapajuisempi*, *hullunkurisempi*, *hyväntahtoisempi*, *pahanilkisempi*, *suurenmoisempi*, *turhanpäiväisempi* sekä tarkasti ottaen myös *uudenaikaisempi* ja *vanhanaikaisempi*. Näissä komparoinnin tajutaan kai kohdistuvan koko yhdyssanaan eikä vain määriteosaan. Usein on lisäksi niin, että määriteosan komparointi syrjäyttää yhdysadjektiivista sen abstraktin merkityksen ja tuo mieleen alkuperäisen konkreettisen merkityksen; vrt. *hyvänahkaisempi* ~ *parempinahkainen*, *isokenkäisempi* ~ *isompikenkäinen*, *kovakouraisempi* ~ *kovempikourainen*, *mustasukkaisuempi* ~ *mustempisukkainen*. Arvattavasti jokin samantapainen konkreettinen mielikuva on estänyt Hakastakin hyväksymästä komparatiivista **runsaampikäinen*. Tällaisesta abstraktin ja konkreettisen merkityksen erottamisen keinosta on tuskin syytä luopua. Hyvän esimerkin merkityserosta tarjoaa myös komparatiivipari *alaarvoisempi* ~ *alempiarvoinen*. Jälkimmäistä muotoa on pidettävä komparaation kannalta vajaaparadigmaisena: siltähän puuttuu sekä positiivi että superlatiivi. Sama näyttää pätevän moniin muihinkin *alempi-* ja *ylempi-*alkuisiin yhdysadjektiivihin; esim. *alempiasteinen*, *-palkkainen*,

-tasoinen, -tuloinen, -ääninen, ylempiasteinen jne. Myös *useampi*-alkuiset yhdysadjektiivit ovat luontevia ja vaikeasti korvattavia silloin, kun vertailu kohdistuu määriteosaan; esim. *kaksi- ja useampitavuiset sanat*. Sitä vastoin *moni*-alkuiset yhdysadjektiivit muodostavat usein itsenäisiä merkityskokonaisuuksia, jotka vaativat komparatiivinjohtimen liittämistä perusosaan; esim. *moni-ilmeisempi, -muotoisempi, -mutkaisempi, -puolisempi, -päisempi* jne. Käytännössä komparatiivityypin valinta näissä tapauksissa tuskin tuottaa vaikeuksia, koska *useampi*-alkuisiin liittyy sama konkreettinen sävy, johon edellä viittasin; vrt. esim. *monisanaisempi ~ useampisanainen*.

Murteista kirjakieleen kotiutuneiden *parempi*-alkuisten yhdysadjektiivien lisäksi on nähtävästi hyväksyttävä myös joukko niiden vastakohtia. Näin on kai Hakanenkin ajatellut kelpuuttaessaan komparatiivit *huonompiosainen* ja *huonompialkainen* (1973: 131—133). Ja jos nämä hyväksytään, eikö samaan komparatiivinmuodostustyyppiin ole silloin hyväksyttävä myös konkreettisen merkityksen sisältävien *isompikänäinen, kevyempikänäinen, kovempikourainen, useampisanainen* jne. vastakohtat? Molempia komparatiivityyppejä ilmeisesti tarvitaan.

Genetiivialkuisten yhdysadjektiivien komparatiivinmuodostus on huomattavasti yksinkertaisempaa kuin nominatiivialkuisten. Edellä kävi jo ilmi, että kiinteän ja erikoistuneen merkityskokonaisuuden muodostaviin *hullunkurinen, suurenmoinen, uudenaikainen* -tyyppisiin yhdysadjektiiveihin komparatiivinjohtin on liitettävä perusosaan. Nihin genetiivialkuisiin yhdysadjektiiveihin, joiden merkitys on suoraan tulkittavissa osien merkityksistä, komparatiivinjohtin liitetään määriteosaan. Varsinkin komparoiituina tällaiset kahden adjektiivin konneksiot tajutaan ja merkitään tavallisesti sanaliitoiksi.

Kirjakielisen yhdysadjektiivimateriaalin syntaktinen tarkastelu paljastaa komparatiivityyppien välillä eräitä varsin kiintoisia eroja. Tyyppiä *pitkämätkaisempi* käytetään keräämäni esimerkkiaineiston mu-

kaan tavallisesti joko attribuuttina tai predikatiivina. Sitä määrittämässä on usein jokin intensiteettisana (esim. *huomattavasti* tai *yhä*), ja se mihin verrataan, osoitetaan joko partitiivin (esim. *entistä, nykyistä, tavallista*) tai *kuin*-konstruktion avulla. Komparatiivityyppi *pitkämätkainen* esiintyy enimmäkseen attribuuttina, suhteellisen harvoin predikatiivina. Sillä on lisäksi substantiivista käyttöä, joten se voi olla myös subjektina tai objektina. Tyyppin kanssa ei juuri käytetä intensiteettisanoja ja vain harvoin ilmaistaan se, mihin verrataan. — Komparatiivityypin *varmamentuntuisempi* syntaktisesta käytöstä ei aineiston niukkuuden takia voi sanoa juuri muuta, kuin että se esiintyy usein attribuuttina. Sitä määrittämässä saattaa olla intensiteettisana, ja se mihin verrataan, voidaan osoittaa partitiivilla tai *kuin*-konstruktiolla. Komparatiivityyppiä *varmementuntuinen* käytetään tavallisesti attribuuttina tai predikatiivina. Sitä määrittämässä on usein intensiteettisana (esim. *paljon, hieman, yhä*), ja se mihin verrataan, ilmaistaan usein *kuin*-konstruktiolla tai partitiivilla.

4.2. Yhdysadjektiivien superlatiivinmuodostus on nykyisessä kirjakielessä — toisin kuin murteissa — varsin vakiintunutta. Nominatiivialkuisiin superlatiivinjohtin liitetään säännöllisesti perusosaan (esim. *lyhytaikaisin, hienovaraisin*), samoin niihin genetiivialkuisiin yhdysadjektiiveihin, joissa määriteosa ja perusosa muodostavat yhdessä kiinteän, merkitykseltään erikoistuneen kokonaisuuden (esim. *hullunkurisin, uudenaikaisin*). Muissa genetiivialkuisissa superlatiivinjohtin liitetään määriteosaan. Kuten edellä komparatiivien yhteydessä mainitsin, tällaiset kahden adjektiivin konneksiot tulkitaan tavallisesti sanaliitoiksi (esim. *kurjimman näköinen, turvallisimman tuntuinen*).

Kirjakielisen yhdysadjektiiviaineiston superlatiiviesimerkkien syntaktinen tarkastelu ei tuo ilmi mitään kovin yllättävää. Tyyppien keskinäistä vertailua vaikeuttaa genetiivialkuisten esimerkkien vähyys. Superlatiivityyppi *pitkämätkaisin*

Havaintoja

esiintyy tavallisimmin attribuuttina, melko usein predikatiivina, joskus myös subjektina tai objektina. Genetiivialkuisia superlatiivityyppejä tavataan ainakin attribuutteina ja predikatiiveina. Kaikissa tyypeissä käytetään superlatiivisia määrittävänä intensiteettisanana toisinaan (= 11:ssä tapauksessa 130:stä) vahviketta *kaikkein* (~ *kaikista*). Vertailun piiriä rajaavana sijana on tavallisimmin genetiivi (esim. *maailman*, *Suomen*, *mestaruussarjan*, *syksyn*), joskus elatiivi (*naisista*, *perhelehdistä*) tai inessiivi (*Pohjoismaissa*).

SETÄLÄ, E. N. 1898: Suomen kielioppi: äänne- ja sanaoppi oppikoulua ja omin päin opiskelua varten. Helsinki.
VIRTARANTA, PERTTI 1958: Vienan kansa muistelee. Porvoo.

Muoto-opin arkiston (MA) aineskokoelmat. Helsinki.

Kirjoittajan omat murremuistiinpanot vuosilta 1961—79 sekä suomen ja viron kirja- ja yleiskielen komparoitujen yhdysadjektiivien keräelmä.

L Ä H T E E T

AHLQVIST, AUGUST 1872: Auszüge aus einer neuen Grammatik der finnischen Sprache. Zweites Stück. Helsingfors.

GENETZ, ARVID (= JÄNNES, ARVI) 1881: Suomen kielen äänne- ja muotooppi ynnä runousoppi. Helsinki.

— 1890: Suomen kielioppi. Kansakouluja varten. 3. painos. Porvoo.

HAKANEN, AIMO 1973: Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä. Forssa.

HÄMÄLÄINEN, K. 1883: Suomenkielen muotooppi. Helsinki.

— 1885: Finsk formlära för elementarundervisningen. Helsingfors.

Kielitoimisto suosittaa. — Virittäjä 51 (1947).

KONTTINEN, RAIJA 1978: Nykysuomen käyttöopas. Tampere.

KOPONEN, RAIJA (toim.) 1976: Satuja ja legendoja. Martta Pelkosen salmilaismuistiinpanoja. Vammala.

LESKINEN, EINO (toim.) 1936: Karjalan kielen näytteitä III. Helsinki.

Nykysuomen sanakirja I—VI. Porvoo 1951—61.

RUOPPILA, VEIKKO 1967: Huomiota vertailumuotoihin. — Virittäjä 71.

SAARIMAA, E. A. 1955: Kielenopas. 3., uusittu painos. Porvoo.

— 1964: Kielenopas. 6., muuttamaton painos. Porvoo.

N